

א בקרבן מרא יי ית
עמא ויה ארעא: ג
וארעא ויה עדיא
וריקניא וזיטכא על אפי
תדומא ורזחא מן קרמ יי
מזעמא על אפי מרא: ג
ואמר יי ליה גזורא ויה
גזורא: יי ויהא יי ית
גזורא ארו מן ואפרייל יי

פניני תר-גום יונתן

פרשת שמות

חידושים ופנינים
בפרשת שמות המקרא
מתרגום יונתן מן עזיאל

הרב מאיר שפרד

**פניני תרגום יונתן
הרב מאיר שפריר זצ"ל**

מחבר הספר
"משמעות האותיות"

כל הזכויות שמורות
בכל ענייני הגיליון ניתן לפנות:

05832-628-54
0686762@gmail.com

לקבלת הגיליון במייל:
0686762@gmail.com

נשמח לקבל הארות והערות

קטת
עימוד ועיצוב

☎ 050-412-452-4
✉ Kesetgraf@gmail.com

נידוני הפרשה בתרגום יונתן

- ד ויִקַּם עֲלֶיךָ חֲדָשׁ ♦ האם יוסף היה רק משנה למלך או שאף מלך בעצמו במצרים?
- ז כי חֵיוֹת הָנָה ♦ במה שונות הנשים העבריות מהמצריות, היתכן שאינם זקוקות למילדת?
- ט כָּל הַבֵּן הַיְלֹוֹד הַיִּזְרָאֵל תִּשְׁלִיכֶהוּ ♦ גזרה זו היתה רק על ילדי היהודים או אף על ילדי המצריים? ...
- י וַתֵּרֶד בַּת פְּרַעֲהַ לְרַחֵץ ♦ מכת שחין בכל מצרים ביום שמשה הושלך ליאור!
- יא וַתִּבְאֶנָּה אֶל רַעוּאֵל אֲבִיהָ ♦ האם רעואל זה אביהם - יתרו, או אביו של יתרו?
- יב וְגַם דָּלָה דָּלָה לָנוּ ♦ משה השקה את כל הצאן בדליה אחת.
- יג וַיֹּאמֶר עֲשֵׂה לְעֵבֶת אֶת הָאִישׁ ♦ מי השליך את משה לבור? לכמה שנים? ומי פירנסו? ומדוע קיבל את ציפורה לאשה?
- יד וַיִּדְעוּ אֱלֹהִים ♦ האם כלל ישראל עשו תשובה במצרים?
- טו אֲדַמְעַת קִדְשׁ הוּא ♦ הר סיני נתקדש במתן תורה או קודם לכן?
- יז אֵהָיָה אֲשֶׁר אֵהָיָה ♦ תשובת ה' למשה, והתשובה לבני ישראל, מדוע שני תשובות?
- יט מִי שֵׁם פֶּה לְאָדָם ♦ הניקוד מורה על אדם מסוים, מיהו האדם?
- כ שִׁלַּח נָא בְיָד תְּשַׁלַּח ♦ מדוע ביקש משה שה' ישלח את הגאולה דווקא ביד פנחס?
- כב הוּא יִהְיֶה לָךְ לִפְנֵי וְאַתָּה תִּהְיֶה לוֹ לְאַלְקִים ♦ במה יהיה משה אלוקים לאהרן?
- כג וַיִּקַּח עֲשֵׂה אֶת צִטָּה הָאֲלֹקִים בְּיָדוֹ ♦ מיהו ומהו המטה הזה? והאם היו שני מטות, מטה ה' ומטתו של משה?
- כד וַיִּבְקַשׁ הָעִיִּתָן ♦ מדוע משה לא מל את בנו גרשום? ומה היו 'התנאים' בין משה רבנו ליתרו חותנו?
- כז וַתִּצְאֶר כִּי חֲתָן דְּעִים אִתָּהּ לִי ♦ מה היה השיח בין ציפורה למלאך החבלה?
- כח אֲזָ אֲמַרָה חֲתָן דְּעִים לְעוֹלָתִי ♦ למי אמרה זאת ציפורה?
- כט לֹא יִדְעִיתִי אֶת־יְיָ ♦ פרעה אמר: חיפשתי את שם ה' בספר המלאכים ולא מצאתי.

פרשת שמות

וַיִּקַּם מֶלֶךְ חָדָשׁ • האם יוסף היה רק משנה למלך או שאף מלך בעצמו במצרים?

(שמות א, ח) וַיִּקַּם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף:

מהו חידושו של מלך זה?

רש"י מביא את מחלוקת רב ושמואל (סוטה יא.) רב אמר **חדש ממש**, ושמואל אמר נתחדשו גזרותיו. ולכאורה לשיטת רב צ"ב הכיצד יתכן שלא ידע את יוסף, הלא יוסף הציל את מצרים ושלט בה כמשנה למלך במשך שמונים שנה, וכיצד יתכן שלא שמע על חוקיו ותקנותיו?

בת"י מתבאר הדבר:

וְקָם מֶלֶךְ חָדָת כְּמִיּוֹן שִׂידוּיָא עַל מִצְרַיִם, דְּלֹא חָבִים יַת יוֹסֵף וְלֹא חָלִיף בְּגִימוּסוּי:

[ויקם מלך חדש כבתחילה על מצרים, אשר לא ידע (החבים מ) את יוסף ולא הלך בחוקיו.]

ת"י מוסיף בתרגומו על 'מלך חדש' שקם מלך חדש **כבתחילה**. מדבריו משמע שבתקופה שקדמה למלך זה, היה **שינוי במלוכה מבתחילה**, אך לא ביאר מהו השינוי.

והנה יש ממפרשי ת"י שפירשו שת"י סבור כמ"ד ש'מלך חדש' אינו חדש ממש אלא **שנתחדשו גזירותיו**. וזהו 'כבתחילה' שקם אותו מלך שהיה בתחילה, וחידושו היה התחדשות הגזירות שלא גזר מבתחילה.

וכמבואר במדרש (שמו"ר א, ח הובא בדעת זקנים) שהמצרים ביקשו מפרעה לגזור גזרות על ישראל, אמר להם פרעה: 'שוטים אתם עד עתה אנו אוכלים משלהם והאיך נזדווג להם? ועל כך הורידוהו **מכסאו ג' חודשים**, עד שאמר להם: 'כל מה שאתם רוצים הריני עמכם' והשיבו אותו. וזה כוונת ת"י 'כבתחילה' שקם מחדש אותו פרעה שמלך בתחילה וחדש את גזרותיו.

אמנם יתכן לומר באופן נוסף, שת"י סבר כרב שמלך חדש היינו חדש ממש, ומש"כ 'כבתחילה' הוא כדעת הפרקי דר"א (המובא להלן), שמלבד הארבעים שנה אשר מלך יוסף כמשנה למלך פרעה, **מלך יוסף לבדו במצרים עוד ארבעים שנה נוספות**. ואחרי מותו קם מלך חדש 'כבתחילה' - כלומר שליט מצרי כמו שהיה לפני מלכות יוסף.

וזה לשון הפרקי דר"א (פ"א) אשר מבואר בדבריו כדברי ת"י שיוסף מלך לבדו במצרים:

*עשרה מלכים מלכו מסוף העולם ועד סופו וכו', השלישי זה יוסף
שארבעים שנה היה משנה למלך מצרים, וארבעים שנה מלך לעצמו,
שנאמר "ויקם מלך חדש על מצרים".*

פרט זה שיוסף מלך לבדו במצרים, מופיע גם במדרש:

*"וימת מלך מצרים וייאנחו בני ישראל מן העבודה": מלך מצרים
האמור כאן הוא יוסף, שמעת שמות יוסף זקנו בני ישראל מן העבודה.
(מדרש הביאור. מובא בתו"ש שמות ב כג בסימן קעט ועיין הערת המחבר
שם)*

פרעה לא הלך בחוקיו וגזרותיו של יוסף

עוד מבואר בת"י שהמלך החדש בהחלט שמע וידע מיהו יוסף, אך לא רצה ללכת בחוקיו¹, ומשום כך נאמר 'אשר לא ידע את יוסף'. (וכמו שתירגם אונקלוס 'דלא מקיים גזירת יוסף').

החת"ס (תורת משה - כאן) מבאר² שפרעה לא הלך בחוקיו וגזרותיו של יוסף בכך **שביטל את גזירת המילה שגזר יוסף על כל המצרים**, (כמבואר לעיל ברש"י בראשית מא, נה). וטעמו של יוסף

1. לפירוש זה לא היה חידוש במלך, מלבד מה שהוא היה מלך חדש כפשוטו אשר החליף את יוסף. ועיין באבן עזרא שהחידוש של מלך זה היה 'שלא היה מזרע המלוכה'. ואולי ניתן לומר זאת גם לפירוש היונתן.
2. בדברי האונקלוס ולכאן ה"ה לת"י.

היה כדי שלא תשתכח תורת מילה מישראל במצרים (כפי שאכן אירע לאחר מותו). והתירוץ שסיפק לגזרה זו, היה מכיון שבאו שנות הרעב יש לדאוג שלא תתרבה האוכלוסייה כדי שיהיה מספיק אוכל לעם בשנות הרעב, ומכיון שהערלה מרבה את התאווה כנודע, הרי שהסרת הערלה תמעיט את התרבות המצרים. ובא פרעה וביטל גזירה זו בטענתו שהנה בני ישראל פרו וישרצו למרות שהסירו את הערלה, הרי שאין כל תועלת בגזירה זו, והיא רק גורמת להכחיש את כח המצרים המתמעטים אל מול התרבות בני ישראל.

פרעה לא החכים ללמוד מיוסף

הנהגתו בת"י מדוקדקת שתרגם את 'לא ידע' - 'דלא חכים', מלשון החכמה שלא החכים ולמד מיוסף. ויש לידע מה היה לו לפרעה להחכים מיוסף?

וביאר בזה הגרמ"ד הלוי סאלוויצ'יק זצ"ל שפרעה לא למד ממה שאירע ליוסף, **שכל הצרות שעשו לו נהפכו לבסוף לטובה עבורו**, וכגון מה שאחיו מכרוהו לעבד בכדי שלא ימלוך עליהם ולבסוף נמצא שע"י המכירה עצמה סייעו הם לכך שנהיה למלך עליהם.

וכן מה שהושם בבית האסורים ע"י פוטיפר, מזה נגרם שנהיה משנה למלך ע"י שפתר את חלומות שר המשקים והאופים.

וכן כל דבר רע שנעשה לו נהפך לטובה, וממעשים אלו שארעו ליוסף היה לו לפרעה לידע וללמוד שאם יעשה רעות לבני ישראל זה עצמו יגרום להם טוב.

זהו ביאור הכתוב 'אשר לא ידע את יוסף', וכדברי תרגום יונתן: 'דלא חכים ית יוסף', היינו שלא ידע והחכים ללמוד מפרשת יוסף שכל דבר רע נהפך לו לטוב ולכן גזר גזרות על בני ישראל.

כִּי חַיֹּת הִנֵּה • במה שונות הנשים העבריות מהמצריות, היתכן שאינם זקוקות למילדת?

(שמות א, יט) וְתֹאמְרוּן הַמִּילְדֹת אֶל פְּרָעָה כִּי לֹא כְנָשִׁים הַמִּצְרִית הָעֵבְרִית כִּי חַיֹּת הִנֵּה בְטָרִם תִּבּוֹא אֵלֶיהֶן הַמִּילְדֹת וַיֵּלְדוּ:

רש"י פירש מהו 'כי חיות הנה' - בקיאות כמילדות, וקשה וכי מילדת אינה צריכה מילדת זולתה לעזור לה בשעת לידתה?³ ולכן הביא רש"י פירוש נוסף:⁴ 'הרי הן משולות לחיות השדה שאינן צריכות מילדות'. ואף פירוש זה קשה הלא ידוע שאין לידת בני אדם כלידת החיות?

ת"י מבאר זאת:

וְאִמְרוּן חַיִּיתָא לְפְרָעָה, אַרוּם לָא כְנָשִׂיא מִצְרִיתָא יְהוּדִיתָא, אַרוּם זְרִיזִין וְחַכְמִין בְּדַעְתֵּיהֶן הִינּוּן, קָדָם עַד לֹא תִיתִי לְזוּתְהוֹן חַיִּיתָא, הִינּוּן תְּלִיזִין עֵינֵיהֶן בְּצִלּוֹי מִצֶּלֶן וּבְעֵינֵין רַחֲמִין מִן קָדָם אֲבוּהֶן דְּבִשְׂמִיא, וְהוּא שְׁמַע בְּקַל צְלוּתְהוֹן, מִן יַד הִינּוּן מִתְעַנְיִין וַיֵּלִידוּן וּפְרָקֶן בְּשָׁלָם:

[ואמרו המילדות לפרעה כי לא נשים המצריות היהודיות, כי זריזות וחכמות בדעתן הן, בטרם תבוא המילדת, הן תולות עיניהן בתפילה, מתפללות ומבקשות רחמים מלפני אביהן שבשמים, והוא שומע בקול תפילותיהן, מיד הן נענות ויולדות וגושעות בשלום.]

ת"י מוסיף שהיולדות היו זריזות וחכמות בדעתן. הדגשה זו שהחכמה היא בדעתן, באה לשלול מובן של חכמת יולדות - בקיאות. אלא חכמה זו היא חכמת דעת, שהיולדות תולות עיניהן בתפילה לה' והוא שומע לתפילתן. ומתרגם 'חיות' מלשון תפילה - שמתפללות.

ואכן בלשון הפסוק נעשה שימוש בלשון 'בטרם' - "בטרם תבוא המילדת וילדו", אשר היא

3. ואף שמצינו בגמ' ב"ק (נט). שאדם יכול לטעון: 'איתתא דידי, פקיחא היא ולא מבעיא חיה', שאשתו חכמה היודעת לילד את עצמה ואינה זקוקה למילדת, מ"מ אף מטענתו למדנו שאשתו חכמה, אך סתם אישה זקוקה למילדת.

4. שפתי חכמים בשם הרא"מ מזרחי.

ביטוי הקשור לעיתים לתפילה. כנאמר "והיה **טרם** יקראו ואני אענה" (ישעי' סה כד). וכן מה שפירשו חז"ל על הפס' (בראשית ב) "וכל שיח השדה **טרם** יהיה בארץ"⁵. וכן: "והיה הוא **טרם** כילה לדבר"⁶ (בראשית כד טו).

יסוד לפירושו של ת"י ש"חיות" הוא ענין תפילה מצינו במדרש:

*"ותחייך את הילדים... עומדות בתפילה ואומרות לפני הקב"ה... רבון
העולמים יצא הוולד לשלום, מיד הקב"ה שומע קולן ויוצאים
שלמים... לפיכך ותחייך את הילדים"⁷. (שמו"ר פ"א - יט)*

מבואר במדרש שהמיילדות החיו את הילדים ע"י תפילה, (קצת שונה מת"י שהיילדות החיו את עצמן על ידי תפילתן) הרי שלשון 'חי - להחיות' הוא תפילה, ואף אצלנו תרגום יונתן "כי חיות הנה" - מתפללות הנה⁸.

הצד השובה בין ת"י לרש"י שטענת המיילדות היתה שאין סיפק בידם להרוג את הילדים, היות והעבריות יולדות טרם יבאו אליהם. אולם הספורנו פירש שהמיילדות הודו שלא הרגו את הילדים, מכיון שסברו שהיולדות העבריות הבקיאות במלאכת היילוד וודאי ירגישו אם יעשו דבר שלא כהוגן, ולא יקראו יותר למיילדות ליילד, ואין שוה למלך שיהרגו רק אחדים מהתינוקות. והיינו שהודו בכך שיילדו והחיו את הילדים. וראה באוה"ח פירוש ממוצע שמחד טענו שהעבריות יולדות בטרם יבואו אליהם, ומאיך הודו שסיפקו מים ומזון⁹.

5. הובא ברש"י שם: "עדיין לא היה בארץ, כשנגמרה בריאת העולם בששי קודם שנברא אדם, וכל עשב השדה עדיין לא צמח, ובג' שכתוב ותוצא, לא יצאו, אלא על פתח הקרקע עמדו עד יום ששי, ולמה, כי לא המטיר, ומה טעם לא המטיר, לפי שאדם אין לעבוד את האדמה, ואין מכיר בטובתן של גשמים, וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם, התפלל עליהם וירדו, וצמחו האילנות והדשאים". הרי שטרם לשון היענות לתפילה.

6. טרם כילה אליעזר את תפילתו, וכנ"ל.

7. יעו"ש במדרש שמתאר את תפילת המיילדות שאף אלו שאמורים לצאת בעלי מומין יצאו שלמים "כדי שלא ימצאו ישראל ידיהם להשיח עלינו לומר הרי יצאו בעלי מומין שבקשו להרוג אותם" (כבקשת פרעה).

8. סמך לביאור הנ"ל בת"י הביא התו"ש: "וראה בתיב"ע כאן דורש שהיו מתפללות, וכו'... וי"ל דהדרש נסמך על המילה חיות עפ"י המבואר בת"י עה"פ בשמואל: (ב כג כ) "בן איש חי" ומתרגם: "גבר דחיל חטאין" כן דורש כאן המילה שהיו צדקניות ומתפללות לה; ובפירוש יחנני מבאר ע"פ האונקלוס "לנפש חיה" - "לרוח ממלא" כן דורש המילה חיות שמתפללות". (הערות תו"ש ע"א ס"ו קפ"ח)

9. עיי"ש שביאר ששאלת פרעה היתה על ב' חלקים, מדוע לא הרגו ומדוע אף החיו - ששמע שסיפקו מים ומזון, ועל כך ענו לו שהעבריות שהרגישו בדבר שהמיילדות רוצות לפגוע בבניהם ולכן משתמשים בחכמתם ומיילדות זו את זו בטרם יבואו אליהם, ואף שהמיילדות באות בזמן שאמורות ללדת, מ"מ העבריות כבר ילדו שהקדימו לידתן, וכיון שבאות כביכול לילד מביאות עמם מים ומזון, ולאחר שמתברר שכבר ילדו משאירות שמה כדי שלא יחשדו בהן.

כָּל הַבֵּן הַיְלֹוֹד הַיְאָרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ • גזרה זו היתה רק על ילדי היהודים או אף על ילדי המצריים?

(שמות א, כב) וַיֵּצֵא פְרַעְה לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל הַבֵּן הַיְלֹוֹד הַיְאָרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבֵּת תַּחֲיִיזוּ:

מה ציוה כעת פרעה לכל עמו, לחזר אחרי ילדי העברים ולזרקם ליאור, או לזרוק אף את בניהם שלהם ליאור?

ממה שלא נאמר כל הבן הילוד לעברים¹⁰, למדו בגמ' (סוטה יב.) שפרעה גזר אף על המצרים שיזרקו את בניהם, ומהטעם שהובא בתנחומא¹¹ (ויקהל אות ד) וברש"י (כאן).

אמנם ת"י מתרגם שגזרה זו היתה רק על ילדי היהודים, והיא המשך לגזרה על המילדות העבריות, מאחר שהמילדות לא עשו כדבר פרעה, צוה פרעה לכל עמו לסייע במימוש הגזירה, ולהשליך את ילדי היהודים ליאור:

וְכֹד חֲמָא פְרַעְה כְּדִין, פְּקִיד לְכָל עַמִּיה לְמִימְרֵהוּ, כָּל בֵּיר דְּכֹר
דְּאַתְלִיד לִיהוּדָאֵי בְּנֵהָרָא תִּטְלוּקְנִיה וְכָל בְּרֵתָא תִּקְיִימוּן:
[וכאשר ראה פרעה כן, צוה לכל עמו לאמר, כל בן זכר שיוולד ליהודים,
בנהר תהדגוהו, וכל בת תקיימו.]

ת"י מפרש פירוש זה בניגוד לדברי הגמ' הנ"ל.¹² (וכ"ה באונקלוס) ועיין באו"ח כאן, שאף הוא מפרש כת"י, ומוסיף שפירוש זה הוא פשט הכתוב, ופירוש הגמ' הוא דרך דרש. וכלשונו:

10. דיוק זה אינו מופיע בגמ' אלא ברש"י כאן.

11. הובא ברש"י (סוטה יב.) בשם התנחומא: "יום שנולד משה אמרו לו איצטגניניו היום נולד מושיען, ואין אנו יודעים אם מצרי הוא או יהודי, ועמד וקיבץ כל עמו ובקש מהם ליתן לו הנולדים בו ביום, וגזר אף על עמו".

12. שאף שדיברה רק על יום שנולד בו משה, שאז גזרו גם על המצרים והיה מקום לומר שבעצם הגזירה היתה רק על היהודים ורק יום אחד על המצרים, מ"מ דברי הגמ' נסובים על מקרא זה לפרשו שקאי על היום ההוא ולדברי ת"י הכתוב מתפרש רק על היהודים בלבד.

"ויש מרבותינו שאמרו שגם על המצרים גזר, וזה דרך דרש... אבל פשט הכתוב אין הדברים אמורים אלא בישראל, כי גזרה זו בתמידות היתה... עכ"ל.

הנתינה לגר (מפרשי אונקלוס) הוסיף שפירוש זה יחייב השכל:

נראה שסובר שהגזירה השניה היתה שלא המילדות בלבד תמיתנה את ילדי היהודים, רק כי כל עמו מחוייבים להשליכם ליאור, וכן נראה פשט הכתוב... וכאשר יחייב גם השכל הישר, כי לא יבער זיכסל שום מלך לגזור גזרות המעוררות את כל עמו נגדו¹³... ולכן הגידה בת פרעה במצאה גער בוכה בתיבה שטה ע"פ המים, "מילדי העבריים זה"..." (נתינה לגר)

**וַתָּרַד בַּת פְּרֹעָה לְרַחֵץ • מַכַּת שַׁחִין בְּכָל מִצְרַיִם בְּיוֹם שִׁמְשָׁה
הוּשַׁלַּךְ לְיָאֹר!**

**(שמות ב, ה) וַתָּרַד בַּת פְּרֹעָה לְרַחֵץ עַל הַיָּאֵר וַנִּעְדָּתֶיהָ הִלְכַת עַל
יַד הַיָּאֵר וַתִּרְא אֶת הַתִּבָּה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת אִמָּתָהּ וַתִּקְחָהּ:**

מה גרם לבת פרעה לרדת לרחוץ ביאור?

האב"ע כותב: 'מנהג המצריות היה', כלומר שירדה ללא סיבה מיוחדת. ואולם בגמ' (סוטה יב: הובא בבעה"ט) למדו מכאן ששינתה דתה וירדה לטבול לשם גירות.

בת"י מבואר שהיתה סיבה אחרת לירידתה:

וַגְּרֵי מִיִּמּוֹדָא דִּי צוּלְקָא דְשַׁחֲנָא וְטָרְיַב בְּשַׂרָא בְּאַדְעָא דְמִצְרַיִם.

13. אמנם עיין בספר 'משיבת נפש' (פלמן) שהביא בשם המהר"ם שפירא מלובלין זצ"ל שכן דרכם של אומות לחוקק חוקים בלשון שווה הכוללת את כל האומה, אך פירוש החוק ידוע לכל שהוא לרעת היהודים בלבד.

וּנְחַתת בְּרַתְיָה דְּפַרְעָה לְאַתְקַרְדָּא עַל גְּהָרָא, וְעוֹלִימְתָהָא אֶזְלַן עַל
גִּיף גְּהָרָא, וְחַמַּת יַת תִּיבּוֹתָא בְּגוּ גּוּמְיָא, וְאוֹשִׁיטַת יַת גְּרַמִּידָא
וּנְסִיבְתָא. וּמִן יַד אֵיתְסִיית מִן שִׁיחָנָא וּמִן טְרִיבָא:

[וישלח מאמר ה' צלקת שחין וצרבת הבשר בארץ מצרים, ותרד בת
פרעה להתקדר על הנהר, ונערוותיה הולכות על שפת הנהר, ותרד את
התיבה בתוך האגם ותשלח את אמתה ותקחה. ומיד נתרפאה מן השחין
ומן הצרבת].

ת"י מבאר שה' הכה את המצריים בצלקת שחין וצרבת בשר, ואף בת פרעה לקתה בזה, ומפני
זה ירדה להתקדר על הנהר.

יסוד לדבריו מצינו בפרקי דר"א¹⁴:

ותרד בת פרעה לרחוץ, הכל צפוי לפני הקב"ה והיתה בתיה בת פרעה
מנוגעת בנגעים קשים, ולא היתה יכולה לרחוץ בחמין, וירדה לרחוץ
ביאור, וראתה נער בוכה, ושלחה ידה והחזיקה בו ונתרפאה... (פרקי
דר"א פמ"ח)

וּתְבַאנָה אֶל רְעוּאֵל אַבְיָהֶן • האם רעואל זה אביהם - יתרו,
או אביו של יתרו?

(שמות ב, יח) וּתְבַאנָה אֶל רְעוּאֵל אַבְיָהֶן וַיֹּאמֶר מִדּוֹעַ מִהֲרַתָּן בֵּא
הַיּוֹם:

האמנם רעואל הוא אביהן? הלא כתוב (במדבר י, כט): "ויאמר משה לחובב בן
רעואל", וחובב הוא יתרו חותן משה?

14. מהפרקי דר"א נראה שרק בת פרעה לקתה בזה ולא כל המצריים כפי שתרגם ת"י.

בת"י מתבאר הדבר:

וְאַתָּא לִזְתָּ רְעוּאֵל אָבוּהָא דְאָבוּהוֹן, וְאָמַר מַה דִּין אוֹחִיתוֹן לְמִיתִי
יּוֹמָא דִּין:

[ויבואו אל רעואל אבי אביהן, ואמר מה זה הקדמתם לבוא היום].

ת"י נוקט כאן ובעוד מקומות¹⁵ שאכן רעואל היה אבי אביהן, וכך אחד הפירושים בחז"ל¹⁶, עיין רש"י להלן (יה, א) שהביא פירוש זה, וביאר את הפסוק שלפנינו שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא.

מקור לפירוש ת"י מצינו בספרי:

"ויאמר משה לחובב בן רעואל" וגו' וכי חובב היה שמו? רעואל היה שמו שנאמר "ותבואנה אל רעואל אביהן", כשהוא אומר "וחבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חותן משה" (שמות ד יא), חובב שמו ולא רעואל היה שמו. ומה ת"ל ותבואנה אל רעואל אביהן, מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. (ספרי, בהעלותך - פיסקא ע"ח, בס"ו קמה ע"א).

וְגַם דָּלָה דָּלָה לָנו • מִשֶּׁה הִשְׁקָה אֶת כָּל הַצֵּאֵן בְּדִלְיָה אַחַת

(שמות ב, יט) וְתֹאמְרוּן אִישׁ מִצָּרֵי הַצֵּלָנוּ מִיַּד הָרָעִים וְגַם דָּלָה
דָּלָה לָנוּ וַיִּשְׁקֵךְ אֶת הַצֵּאֵן:

מה משמעות כפל הלשון "דלה דלה"?

15. עיין להלן (שמות ב כ) "ויאמר אל בנותי" ובת"י: "ואמר לבנתיה דבריה".

16. וכ"פ האב"ע והרמב"ן לעיל פסוק טז.

בת"י מתבאר הדבר:

וְאָמַדְא גְבֵרָא שִׁיזְבְּנָא מִן יָדָא דְרַעֲיָא לְחוּד מְדוּל חַד דְּלָה לָן,
וְאַשְׁקִי יְת עָנָא:

[ואמרו איש הצילנו מידם של הרועים, לבד דלי אחד (דליה אחת) דלה לנו,
וישק את הצאן].

ת"י מפרש שנתברכו המים אשר דלה, ומדליה אחת השקה את כל הצאן.

וכך אמרו במדרש, שנתברכה הדליה והשקה אף את צאן שאר הרועים:

דלה דלה "דליה אחת דלה, והשקה את הצאן שהיו שם ונתברכו
המים על ידו, הה"ד "וישק את הצאן", "צאננו" לא נאמר, אלא
"הצאן". שאף צאן הרועים השקה. (שמו"ר פ"א ל"ט)

**וַיֹּאֵל מֹשֶׁה לְשֵׁבֶת אֶת הָאִישׁ • מי השליך את משה לבור?
לכמה שנים? ומי פירנסו? ומדוע קיבל את ציפורה לאשה?**

**(שמות ב, כא) וַיֹּאֵל מֹשֶׁה לְשֵׁבֶת אֶת הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת צִפּוֹרָה בְּתוּ
לְמִשְׁהָ:**

במקרא לא מתואר הקורות את משה מיציאתו ממצרים ועד ישיבתו עם יתרו. וראה בספר
'דברי הימים דמשה' (מובא בילקוט שמעוני בפרשתנו ובספר הישר ומצוטט בהרבה ממפרשי המקרא)
שם מתואר באריכות כל המלחמות שעשה משה קודם שבא למדין ועל מלכותו בארץ כוש.

ת"י כאן מביא את המעשה שקדם לליקוחי ציפורה ומתאר את הקורות את משה מעת שבא
למדין, ומדבריו למדנו כמה חידושים:

וְכַד חַמִּים דְּעוּאֵל דְּעָרְק מִשָּׁה מִן קָדָם פְּרַעָה, טָלַק יְתִיָּה לְגוּבָא.
 וְהוּת צְפוּדָה בְּרִתִּיָּה דְבְרִיָּה מְפֻדְנָסָא יְתִיָּה בְּסִיתְדָא בְּזִמְן עֲשָׂדְתִּי
 שְׁנִין, וְלִסוּף עֲשָׂדְתִּי שְׁנִין אֶפְקִיָּה מִן גּוּבָא וְעַל מִשָּׁה בְּגוּי גִינוּגִיתָא
 דְּדְעוּאֵל וְהוּה מוּדִי וּמְצָלִי קָדָם יְיָ דְּעַבְד עֲמִיָּה גִיסִין וְגִבּוּדִין.
 וְאִיסְתְּכִיִּית חוּטְדָא דְאִיתְבְּרָאֵת בִּינִי שְׁמִשְׁתָּא וְחֻקִּיִּין וּמְפֻרְשֵׁי עֲלֵה
 שְׁמָא רְבָא וְיֻקִּידָא דְבִיָּה עֲתִיד לְמַעְבַּד יְת תְּמַהֲיָא בְּמַצְדִּים, וְבִיָּה
 עֲתִיד לְמַבּוּעַ יְת יִמָּא דְסוּף, וְלִהְנַפְקָא מוּי מִן בִּיפָא. וְהוּה דְעִיָּן בְּגוּ
 גִינוּגִיתָא, וּמִן יַד אוֹשִׁיט יְדִיָּה וְנִסְבִּיָּה. הָא בְּכִין צְבִי מִשָּׁה לְמַתְב
 עִם גְּבָרָא, וְיִהֵב יְת צְפוּדָה בְּרִת בְּרִתִּיָּה לְמִשָּׁה:

[וכאשר ידע דעוואל שבדח משה מלפני פרעה, זרק אותו לבור. והיתה
 ציפורה בת בנו מפרנסת אותו בסתר בזמן עשר שנים, ולסוף עשר שנים
 הוציאו מן הבור¹⁷. ובא משה בתוך גינתו של דעואל והיה מודה ומתפלל
 לפני ה' שעשה עמו נסים וגבורות. וראה את המטה שנברא בין השמשות
 וחקוק ומפורש עליו השם הגדול והנכבד, אשר בו עתיד לעשות את
 הנפלאות במצרים, ובו עתיד לקרוע את ים סוף ולהוציא מים מן הסלע.
 והיה נעוץ בתוך הגינה, מיד הושיט ידו ולקחו. אז רצה משה לשבת עם
 האישה ונתן לו את ציפורה בת בנו למשה¹⁸.]

בת"י מבואר כמה חידושים:

א. שרעואל אביו של יתרו הוא שזרק את משה לבור, ולא יתרו עצמו. ולא כמובא ב'דברי
 הימים דמשה' שיתרו הוא רעואל והוא השליכו לבור.

ב. סיבת השלכתו לבור היתה מכיון שנודע לו שמשה ברח מלפני פרעה, ודלא כמתואר

17. הסיבה שלאחר י' שנים הוציאו מן הבור מבוארת ב'דברי הימים דמשה': "ויהי מקץ עשר שנים ותאמר אל אביה לאמר
 האישה העברי אשר כלאתה זה עשר שנים בבית הסוהר ואין דורש ואין מבקש אליו ועתה אם טוב בעיניך אבי נשלח ונראה
 אם מת ואם חי הוא ואביה לא ידע כי כלכלתהו"...

18. אודות צדקותה של ציפורה ראה המתואר ב'דברי הימים דמשה': "ותלך צפורה בדרכי בית ישראל לא חסרה דבר
 מצדקת שרה ורבקה רחל ולאה גבעות עולם"...

ב'דברי הימים דמשה' שסיבת השלכתו לבור היתה לצורך חנופה לבני כוש אשר גירשו את משה מעליהם במצוות מלכת כוש.

ג. **המטה היה בגינתו של רעואל** ולא של יתרו, ובספר 'דברי הימים דמשה' מבואר שיתרו שהיה מיועצי פרעה לקח את המטה **מבית פרעה**, לשם הגיע המטה על ידי יוסף שקיבלו מייעקב וכו'.

ד. בת"י מבואר **שיש קשר בין תלישת המטה ע"י משה לליקוחי ציפורה לאשה**. וכך מבואר ב'דברי הימים דמשה' שיתרו הבטיח לתת את בתו - ציפורה, למי שיצליח להוציא את המטה ממקומו, וניסו כל הגבורים שבעירו ולא הצליחו ומכיון שהצליח משה נתן לו את ציפורה ביתו.

וַיֵּדַע אֱלֹהִים • האם כלל ישראל עשו תשובה במצרים?

(שמות ב, כה) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים:

מהו הדבר עליו נאמר 'וידע אלוקים'?

רש"י והרמב"ן פירשו 'וידע אלוקים' - שה' נתן עליהם לב ולא העלים עיניו.

לעומתם הרבה מן המפרשים הבינו שלשון 'וירא' נופל על דבר גלוי ומפורסם לכל, ואילו לשון 'וידע' משמעו דבר אשר רק בידיעת אלוקים הוא, ולכך פירשו ש'וידע אלוקים' הולך על דברים שבסתר (ראה אב"ע או"ח ספורנו וחזקוני), אך יש לידע מה הם הדברים שבסתר?

בהגדה של פסח נלמד מפסוק זה צערם של בני ישראל **בפרישות דרך ארץ**: "וַיֵּרָא אֶת עַנְיָנוּ: זֹאת פְּרִישׁוֹת דְּדֶרֶךְ אֶרֶץ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים". וכך פירשו האב"ע והחזקוני (כאן) שה' ידע מה שעושים להם בסתר, ודבר זה לא ידע איש בחברו רק הקב"ה שהנסתרות גלויות לו.

ת"י מפרש באופ"א:

**וַחֲמָא יִי צַעַר שְׁעִבּוּדֵהוֹן דְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגַלְיָ קְדָמוּי יַת תִּיזְבִּתָּא
דְּעַבְדוּ בְּטוּמְדָא דְלָא יְדַעוּ אַנְשׁ בְּחִבְרִיָּה:**

[וירא ה' צער שיעבודם של בני ישראל, והיה גלוי לפניו התשובה שעשו
בסתר ולא ידעו איש בחברו.]

ת"י מפרש שהדבר המפורסם הוא צער השיעבוד אשר גלוי היה לעין כל, ואילו הדבר הנסתר הוא התשובה שנעשתה בסתר, כי התשובה היתה פרטית לא בצורה מאורגנת, איש לא שיכנע את חברו, וזהו "וידע אלוקים" שהיתה ידועה וחשובה להקב"ה.

וכך אמרו במכילתא:

*וירא אלוקים את בני ישראל וגו' - ר' יהודה בן לקיש אומר הרי הוא
אומר וירא אלוקים את בני ישראל, ראה בהם שעשו תשובה, ולא
ידעו זה בזה. (מכילתא יתרו מסכתא דבחדש פ"א)*

אַדְמַת קֹדֶשׁ הוּא • הַר סִינַי נִתְקַדַּשׁ בְּמַתַּן תּוֹרָה או קוּדֵם לָכֵן?

**(שְׁמוֹת ג, ה) וַיֹּאמֶר אֵל תִּקְרַב הַלֵּם שֶׁל נְעָלֶיךָ מֵעַל דְּגָלֶיךָ כִּי
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת קֹדֶשׁ הוּא:**

האם הר סיני נתקדש בשעת מתן תורה, או שכבר היה מקום קדוש? והאם כלל יש להר קדושה עצמית או שהקדושה נובעת מירידת השכינה?

הרמב"ן כותב בטעם הדבר שהזהירו למרות שהוא רחוק מן הסנה:

*אע"פ שהיה רחוק מן הסנה הזהירו בזה, כי נתקדש כל ההר ברדת
השכינה אל ראש ההר כאשר בשעת מתן תורה, ומשה בהר היה כי
שם עלה, שנאמר ויבא אל הר האלהים חרבה (לעיל פסוק א), והסנה*

היה בראש ההר, והנה כלו קדוש ואסור בנעילת הסנדל, וכך אמרו
בכל מקום שהשכינה נגלת אסור בנעילת הסנדל (שמו"ר ב ג), וכן
 ביהושע, וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים (יהושע ה טו):

משמע מדבריו שקדושת ההר נובעת מירידת השכינה עליו, כך כעת וכן בשעת מתן תורה,
 ואין להר קדושה עצמית.

אמנם בת"י משמע לא כך:

**וְאָמַר לֹא תִקְרַב הַלְבָּא שְׁלוֹף סִינַי מֵעַל רִגְלֶךָ, אֲדוּם אֶתְרָא דְאַנְתָּ
 קָאִים עֲלוּי אֶתְר קְדִישׁ הוּא, וְעֲלוּי אַנְתָּ עֲתִיד לְקַבֵּל אֲוֵרֵי־תֵא
 לְמִלְפָּא יְתָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל:**

[ואמר לא תקרב לכאן, חלוץ נעליך מעל רגלך, כי המקום שאתה עומד
 עליו מקום קדוש הוא, ועליו אתה עתיד לקבל את התורה ללמד אותה
 לבני ישראל].

בת"י מבואר לכאן' שהעובדה שבני ישראל עתידים לקבל את התורה על ההר היא סיבת
 קדושתו, ולא רק מחמת ירידת השכינה עליו כעת.

וכך משמע בפרקי דרבי אליעזר שמה שעתידה התורה להינתן עליו היא סיבת קדושתו:

אמר לו הקב"ה, משה, משה, עמוד על עמודך, ששם אני עתיד ליתן
 את התורה לישראל, שנאמר: "אל תקרב הלום וגו' כי המקום אשר
 אתה עומד עליו, אדמת קודש הוא". (פדר"א פ"מ)

אֱהִיָּה אֲשֶׁר אֱהִיָּה ♦ תשובת ה' למשה, והתשובה לבני ישראל, מדוע שני תשובות?

(שימות ג, יד) וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים אֶל מֹשֶׁה אֱהִיָּה אֲשֶׁר אֱהִיָּה וַיֹּאמֶר כֹּה
תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֱהִיָּה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם:

מדוע נחלקה תשובת ה' לשאלת משה לשני חלקים? – "ויאמר אלוקים למשה"..."
"ויאמר כה תאמר לבני ישראל"..." ומה נאמר ביתר אריכות למשה רבנו שקוצר
בתשובה לבני"?

רש"י מפרש שהתשובה היתה: אֱהִיָּה – עמם בצרה זאת. אֲשֶׁר אֱהִיָּה – עמם בשעבוד שאר
מלכויות. והטעם שלא נאמרה כך לבני ישראל, מפני שאמר משה, רבש"ע מה אני מזכיר
להם צרה אחרת, דיים בצרה זו, אמר לו יפה אמרת כה תאמר' וגו'.

ת"י מפרש באופ"א:

וַיֹּאמֶר יְיָ לְמֹשֶׁה דִּין דְּאָמַר וְהָוּה עֲלֵמָא אָמַר וְהָוּה כּוּלָּא. וַאֲמַר
כְּדִנָּא תִימַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, אָנָּה הוּא דְהוּינָא וְעֵתִיד לְמַהוּי שְׁדַרְנִי
לְזוּתְכוּן:

ואמר ה' למשה, זה שאמר והיה העולם, אמר והיה הכל. ויאמר כה תאמר
לבני ישראל, אני הוא שהייתי ועתיד להיות – שלחני אליכם].

ת"י עומד על הבחנות אלו ומבאר את תשובת ה' למרע"ה: שכאשר מתייחסים למהות
אלוקית, אין תשומת לב לזמנים שלנו – עבר הווה עתיד. הפעל "הָיָה" הוא משמעות כל
ההויה אשר יצר וברא, ו"אשר" משמעותו המשך הקיום של ההויה והפעלתה¹⁹. זהו (אולי)
ההסבר למרע"ה, אך לבני" יש לקצר ולפשט – "אני שהייתי ועתיד להיות".

19. כלומר תוכן התשובה למשה זהה לתשובה לבני" "אני שהייתי ועתיד להיות", אלא שנאמרה ביתר עומק וללא יחס
לזמנים של עבר הווה עתיד, שמו של ה' הוא: "אֱהִיָּה" – שיצר וברא את כל ההויה, "אֲשֶׁר אֱהִיָּה" וממשיך את קיום ההויה
והפעלתה.

שורשים לפירוש זה מצינו בחז"ל:

אהיה אשר אהיה - רבי יצחק אמר, א"ל הקב"ה למשה, אמור להם:
אני שהייתי, ואני הוא עכשיו, ואני הוא לעתיד לבוא, לכך כתוב אהיה
שלוש פעמים. (שמו"ר פ"ג ו)

אהיה אשר אהיה - אמר הקב"ה: אני אדון הכל, יצרתי הכל.
הכל יצרתי, הכל אדון - אני. (אותיות דרבי עקיבא אות ה)

מִי שָׁם פֶּה לְאָדָם ♦ הניקוד מורה על אדם מסוים, מיהו האדם?

(שמות ד, יא) וַיֹּאמֶר יְיָ אֱלֹהֵי מִי שָׁם פֶּה לְאָדָם אוּ מִי יְשׁוּם אֱלֹם
אוּ חֲדָשׁ אוּ פִקַּח אוּ עִוֵּר הֲלֹא אֲנֹכִי יְיָ:

מהו לְאָדָם - לְ בְקִמְץ, המורה על האדם הידוע, ולא על סתם אדם?

רש"י מפרש עפ"י התנחומא (הובא בדעת זקנים (לעיל ב, טו) שהפסוק אמור על המאורע של רדיפת פרעה להורג את משה לאחר שהרג את המצרי, ובמדרש איתא שמשה כבר נתפס, והעלו את משה לבימה להרגו ועשה ה' את פרעה אלם, והסגנים חרשין והספקלטורין עורים, וברח משה. וזה ביאור הכתוב 'מי שם פה לאדם'. כשאמר פרעה להרוג משה מי עשאו אלם שלא נתאמץ בצווי, ולסגנים חרשים שלא שמעו הצווי, ולספקלטור עיור, ומי עשאך פקח לברוח מפניהם.

בת"י מבאר באופ"א:

וַיֹּאמֶר יְיָ לִיְהִי מֵאֵן הוּא דְשׁוּי מִמְלַל פּוּמָא בְּפּוּם אָדָם קְדָמָי, אוּ
מֵאֵן שׁוּי אֱלִימָא אוּ חֲדָשׁ אוּ פִתִּיחָא אוּ סְמִיָּא הֲלֹא אֲנָא יְיָ:

[וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי, מִי הוּא שֵׁשׁ דִּיבּוּד פֶּה בְּפִי אָדָם הֲדָאשׁוּן, אוּ מִי עִשָּׂה
אֵלִם, אוּ חֲדָשׁ אוּ פִקַּח אוּ עִוֵּר הֲלֹא אֲנִי ה'].

ת"י מתרגם שהאדם האמור הוא **אדם הראשון**, שהקב"ה שם בפיו דיבור ובכך עשהו ל"נפש חיה", המתורגם בתרגומים "לרוח ממללא". מכאן שהדיבור הראשון ניתן לאדם הראשון, ומאז אף שכח הדיבור טבוע בעצמותו של האדם, מתאים הקב"ה את רוחו של כל אדם בדיבורו.

בדעת זקנים ביאר את הלימוד מאדם הראשון: "מי שם פה **לאדם הראשון** לקרא שמות לכל הבריות, שם לא נאמר אלא שמות מלמד שקרא להם שמות **בשבעים לשון**".

מקור לכך, מצינו במדרשים המאוחרים:

מי שם פה לאדם - הראשון, אלם זה נח לפני האריות ולא הזיקוהו שנאמר ויסגור ה' בעדו.... (מדרש, מובא בתו"ש שמות ד יא הערה נא)

מי שם פה לאדם - מי שם פה לאדם הראשון, או מי ישום אלם, בשעה שידד פרעה לים, או חרש שלא ישמע איש שפת רעהו עד שירדו לים. (לקח טוב - מובא בתו"ש שם נג)

שֶׁלַח נָא בְיַד תְּשַׁלַּח ♦ מדוע ביקש משה שה' ישלח את הגאולה דווקא ביד פנחס?

(שמות ד, יג) וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח נָא בְיַד תְּשַׁלַּח:

על מי נסובה בקשה זו של משה רבנו - שלח נא ביד תשלח?

אונלקוס תירגם 'ביד מאן דכשר דתשלח', וביאר דבריו הרמב"ן: "שלח נא ביד אדם מדבר צחות שיהיה כשר וראוי לשליחות נכבדת כזאת, ואל תשלח ביד כבד פה וכבד לשון ותהיה עם פיו בדברו אל פרעה, כי איננו דרך כבוד ומעלה להיות שלוחך ערל שפתים, כי לא ישמעו כל העמים בדברו אל המלך, ויהיה זה גרעון בעיניהם".

אולם רש"י פירש ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן. דבר אחר, ביד אחר שתרצה לשלוח,

שאינן סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד, יש לך שלוחים הרבה. והרמב"ן עצמו פירש שבענוותנותו של משה אמר לה' **שכל אדם בעולם ראוי יותר ממנו לשליחות זו**. ובמדרש רבה (ג, טו) אמר רבי חיא הגדול שמשה אמר **שְׁלַח בְּיַד הַמַּלְאָכִים שְׂאֵתָה רְגִיל לְשַׁלַּח**, וק"ו מלוט שהיה בן אחיו של אברהם ושלח ה' מלאכים להצילו. ק"ו בני בניו של אברהם שהם חביבים יותר שישלח מלאכים להצילם.

במדרש הגדול איתא ביאור נוסף: "כשנגלה הקב"ה על משה בסנה הראה לו דור דור ופרנסיו, דור דור וכלכליו, דור דור וחכמיו **עד שראה ר' עקיבא וחכמתו** אמר בודאי ראוי שתנתן גאולה על ידו". (וכן איתא במדרש 'אותיות דר"ע. ובילקוט"ש רמז קעג: "וְהִרְאָהוּ רַבִּי עֲקִיבָא דוֹרְשׁ פְּתָרֵי אוֹתֵיּוֹת, אָמַר אֵין לִי עֶסֶק בְּשְׁלִיחוֹת שְׁל מְקוֹם").

ת"י מבאר שמשה ביקש לשלוח ביד **פנחס**:

**וְאָמַר בְּבָעוּ בְּרַחֲמֵינוּ מִן קִדְמֹךָ יְיָ שְׁלַח בְּדוֹן שְׁלִיחוֹתְךָ בְּיַד פְּנַחֵס
דְּחַמֵּי לְמִשְׁתַּלְחָא בְּסוּף יוֹמֵיא:**

**[ויאמר אבקש רחמים מלפניך ה', שלח נא שליחותך ביד פנחס שראוי
להשלח בקץ הימים]**

ת"י מפרש כמדרש הסבור שמשה ביקש לשלוח בידי **פנחס**, ות"י לשיטתו (שמות ו, יח; במדבר כה, יא) שפנחס זה אליהו, והיינו שרצה משה שה' ישלח את הגאולה ביד **הגואל האחרון**²⁰. כלומר הטעם שמשה ביקש לשלוח בידי איש אחר אינה רק מחמת ענוותנותו של משה, אלא מפני שחפץ שה' יגאל את ישראל **גאולה אחרונה בראשיתה**, ולא יצטרכו לצאת מגלות זו ולהיכנס לגלות אחרת. ואחר שראה את סדר הגאולות מהגאולה הראשונה ועד האחרונה, וכן את גדולי ישראל מנהיגי העדה שיגאלו את ישראל עד הגאולה האחרונה. וכמו שנרמז לו בתשובת ה' למשה: "אהיה אשר אהיה" כפירוש רש"י ע"פ חז"ל: "אני שהייתי איתם בגלות זו אהיה איתם בגלויות אחרות", דהיינו שהראה לו ה' את העתיד להיות בגלויות האחרות וביקש משה שה' ישלח את הגואל האחרון שיגאל את ישראל גאולת עולמים.

וכמובא בפדר"א, (שם מבואר גם מה היתה תשובת ה' למשה בענין זה) וזה לשונו:

20. וכעין זה איתא במדרש לקח טוב: "אמר לפניו רבש"ע שלח נא ביד תשלח ביד משיח שהוא עתיד לגלות".

שלח נא ביד תשלח, אמר לפניו רבון כל העולמים, שלח נא ביד
תשלח, ביד אותו איש שאתה עומד לשלח, אמר לו לא אמרתי לך,
'לך ואשלחך אל ישראל', אלא 'לך ואשלחך אל פרעה', לאותו איש
שאתה אומר, אני שולח לעתיד לבא אל ישראל. (פרד"א פ"מ)

**הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלקים • במה
יהיה משה אלוקים לאהרן?**

**(שמות ד, טז) וידבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה
ואתה תהיה לו לאלקים:**

מהי המשמעות של אלוקים האמור כאן, ובמה יהיה משה אלוקים לאהרן?

רש"י מפרש: 'לרב ושר', וכעין זה כותב ת"י:

**וימליל הוא לך עם עמא ויהי הוא יהוי לך למתרגמין ואנת תהוי
ליה לרב תבוע אולפן מן קדם יי:**

**[וידבר הוא עבודך עם העם, והוא יהיה לך למתורגמן, ואתה תהיה לו
לרב דודש תורה מאת ה']**

ת"י מפרש שבפסוק זה הוגדרו התפקידים וסודרו המעמדות שבין משה לאהרן, לא רק
בשליחות זו אל פרעה, אלא לעתיד גם מול בני ישראל משה מעביר את התורה לישראל דרך
אהרן שמעביר לזקנים וכו', משה הוא רבו של אהרן ורבים של כל ישראל ונקרא בפי אהרן
ובפי ישראל "אדוני", והם חולקים לו כבוד רב כיאה למנחיל התורה מה' לעם ישראל. לא
מצאנו דברים אלה בחז"ל, אלא כדברים האלה:

ואתה תהיה לו לאלקים - אע"פ שהוא אחיך הגדול ממך, יהיה
מזראך עליו. (מדרש - מובא בתו"ש סימן פ"ב)

מכאן אמרו "מורא רבך כמורא שמים", א"ל כשם שמוראי עליך, כך מוראך עלי". (שמו"ר פ"ג כ"ב)

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת מִטֵּה הָאֱלֹקִים בְּיָדוֹ • מִיָּהוּ וּמִיָּהוּ הַמַּטֵּה
הזוה? והאם היו שני מטות, מטה ה' ומטהו של משה?

(שמות ד, יז) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אֲשֶׁתוֹ וְאֶת בָּנָיו וַיֵּרָדְבָם עַל הַחֲמוֹד
וַיֵּשֶׁב אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת מִטֵּה הָאֱלֹקִים בְּיָדוֹ:

מִיָּהוּ וּמִיָּהוּ הַמַּטֵּה הַזֶּה?

בת"י מתבאר הדבר:

וְדַבֵּר מֹשֶׁה ית אֵינְתִינִיָּה וַיֵּת בָּנָיו וְאֶרְבֵּינֹנָן עַל חֲמוֹדָא וְתַב לְאֶרְעָא
דְּמִצְרַיִם. וְנָסִיב מֹשֶׁה ית חוֹטְרָא דְנָסִיב מִן גְּנוּנִיתָא דְחֲמוּזֵי וְהוּא
מִסְפִּיד בּוֹרְסֵי יְקָרָא מִתְקַלִּיָּה אֶרְבְּעֵין סָאִין וְעִילוֹ חֲקוּק וּמְפֹרֶשׁ
שְׂמָא רַבָּא וַיִּקְיָדָא זַבִּיָּה אֶתְעַבִּידוּ נִיסִין מִן קָדָם וַיֵּ בִידִיָּה:

[ונהג משה את אשתו ואת בניו והרכיבם על החמור ושב לארץ מצרים,
ויקח משה את המטה אשר לקח מגנו של חותנו, והוא מספיד כסא
הכבוד, משקלו ארבעים סאה, ועליו חקוק ומפורש השם הגדול והנכבד
ובו נעשו ניסים מאת ה' בידו].

ישנם כמה מקומות בהם מופיע מטה בידו של משה, בראשונה בעמדו ליד הסנה, כמש"כ (שמות ד, ג): "ויאמר ה' אליו מזה בידך ויאמר מטה ויאמר השליכהו ארצה ויהי לנחש" וגו'. לאחר מכן כשעשה את שליחותו אמר לו ה' - "ואת המטה הזה תיקח בידך אשר תעשה בו את האותות", הרי שמטה זה של משה היה. ואילו כאן נאמר ויקח משה את **מטה האלוקים** בידו,

הרי שהוא מטהו של השם. וכן בהמשך נאמר לפעמים "מטהו" ולפעמים "מטה האלוקים", ויש לדעת האם היו אלו שני מטות שונים שלקח אותם משה ברדתו למצרים? או שמא זה אותו מטה שהפך לנחש ובו נעשו האותות והמופתים?

ת"י אינו עונה על כל קושיות אלו, אך מביא מסורת ידועה על מקורו של מטה זה שהגיע מיתרו, למסורת זו מתלווים עוד מסורות המובאים במקומות אחרים, שמטה זה מקורו מאדם הראשון שעבר מדור לדור דרך חנוך, שם, אברהם יצחק ויעקב ומשם ליוסף ואח"כ הגיע לבית פרעה ויתרו לקחו משם. עיין באגדות אלו במקומות אחרים (לעיל בת"י עה"פ 'ויואל משה לשבת את האישי'. בילקוט שמעוני בשם דברי הימים דמשה. במובאות בתו"ש. ובפד"א פ"מ)²¹.

יש לשער שבמידה והיה זה מטה אחד, מתחילה היה 'מטהו של משה' ולאחר שנעשו בו אותות ומופתים נהפך ל'מטה האלוקים' (וכ"כ האב"ע), אך עדיין יתכן והיו אלו שני מטות נפרדים. וכדלהלן:

במדרש מבואר שהיה רק מטה אחד ובכל פעם נקרא בשם אחר:

ויקח משה את מטה האלוקים - א"ל הקב"ה טול מטה זה בידך, וכל ניסים שאתה מבקש אתה עושה בו, הכה בו את היאור שנאמ' (שמות יז) ומטך אשר הכית בו את היאור. פעמים שהוא קורא אותו מטה האלוקים ופעמים שהוא קורא אותו מטך (תנחומא שמות כג)

וכך מבואר גם במדרש רבה:

ויקח משה את מטה האלוקים בידו, - עשה כמו שאמרו לו הקב"ה: "ואת המטה הזה תיקח בידך אשר תעשה בו את האותות". (שמו"ר פ"ה - ה.)

כלומר שהמטה אשר לקח עמו משה היה זה אותו מטה אשר נקרא 'מטה האלוקים'.

מאיךך בזוה"ק (ח"ב רע"ג): מבואר שהיו ב' מטות שונים:

"אמר רבי יוסי שני מטות היו, הא' של משה וא' של הקב"ה, מאי משמע דכתיב ומטה האלוקים".

21. וע"ע בפירוש הגר"א לפיוט חד גדיא הנאמר בסוף הגדש"פ שמטה זה שימש את עם ישראל עד חורבן בית ראשון, וזהו "ואתא חוטרא והכה לכלבא" עיי"ש גם בפירוש האחר להגר"א.

כדברי ת"י אודות משקל המטה והחקיקה בו מבואר בזוה"ק ובשכל וטוב:

מטה האלוקים בידו - א"ר יהושע אותו המטה של סנפידנון היה, ומששת ימי בראשית אתברי, כמה דתנינן "והמכתב והמטה". ר' יהודה אומר של עץ היה וכו'. (זהר חדש בשלח ל)

זיקח משה את מטה האלוקים - לפי שבו חקוק שם המפורש לפיכך קראו מטה האלוקים. בידו - אע"פ שהיה משקלו ארבעים סאה, מעשה נס היה בו שהיה המטה נושא עצמו ונראה כנישא בידו של משה. (שכל טוב)

פרט נוסף מובא במדרש שעל המטה נחקקו שמות עשרת המכות:

ראה כל המופתים אשר שמתי בידך - וכי על איזה מופת אמר, אם תאמר על הנחש והצרעת והדם, והלא אותן הניסים לא א"ל הקב"ה לעשות אלא לישראל... אלא מהו כל המופתים אשר שמתי בידך, זה המטה שהיו כתובים עליו מכות, שהיה כתוב עליו נוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב, א"ל הקב"ה אלו המכות אשר שמתי בידך, עשה אותם לפני פרעה ע"י המטה הזה. (שמו"ר ס"ה-ו)

וַיִּבְקֶשׁ הַמֵּיתוֹ • מדוע משה לא מל את בנו גרשום? ומה היו

'התנאים' בין משה רבנו ליתרו חותנו?

(שימות ד, כד) וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בְּמִלּוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יוֹ וַיִּבְקֶשׁ הַמֵּיתוֹ:

צ"ב הלא משה היה שליח ה' ולמה ינזק? מדוע ביקש המלאך המיתו?

רש"י מפרש עפ"י חז"ל שמשנה נענש עונש מיתה לפי שנתרשל במילת בנו הקטן אליעזר,

והיה לו למולו קודם שעוסק במלון, ומשה עסק במלון תחילה²². ביאור מעניין נמצא בחזקוני (בראשית לב, כו) שאע"פ שאמר הקב"ה למשה 'כי אהיה עמך' מ"מ הזיקו המלאך בדרך במלון לפי שהיה מתיירא מפרעה, כדכתיב (ד, יג) 'שלח נא ביד תשלח'.

ת"י מבאר באופ"א:

וְהָיָה בְּאוֹרְחָהּ בְּבֵית מִכְתוֹתָא, וְעָרַע בֵּיהּ מִלְּאכְבָּא דִּי וּבְעָא
לְמִקְטְלֵיהּ מִן בְּגַלְל גְּרִשׁוּם בְּרִיהּ דְּלָא הָוָה גְּזִיר, עַל עֵיסַק יִתְרוֹ
חֲמוּזֵי דְּלָא שִׁבְקִיהּ לְמִגְזֵרֵיהּ, בְּדָם אֲלִיעֶזֶר הָוָה גְּזִיר בְּתַנְאָה דְּאַתְנִיז
תְּדַוְיָהוּן:

[והיה בדרך בבית המלון, ויפגשוהו מלאך ה' ורצה להמיתו בגלל גרשום
בנו שלא היה מהול, בגלל יתרו חותנו שלא נתן למולו, אבל אליעזר היה
מהול בתנאי שהתנו ביניהם].

ת"י מבאר שודאי לא יתכן שמשה רבנו התרשל במילת בנו הקטן - אליעזר, למרות הסכנה הכרוכה ביציאה למדבר לאחר המילה. אלא מדובר כאן על מילת בנו הגדול גרשום שלא היה מהול מחמת התנאי שהתנה יתרו עם משה בשעה שנתן לו את ציפורה בתו לאשה, ומשה היה מוכרח להסכים לתנאי מפני שיתרו הגין עליו כל העת בביתו מפני הרודפים אחריו ממצרים. (ויתכן שמטעם זה קראו משה בשם זה גרשום - "גר הייתי בארץ נכריה" ובוזה ביטא את היותו גר ומשועבד לתנאי ואין בידו למול את בנו).

וכך מפורש במכילתא:

"ואת שני בניה" ... בשעה שאמר משה ליתרו תן לי ציפורה בתך
לאשה, אמר לו יתרו, קבל עליך דבר זה שאומר לך ואני גותנה
לך לאשה, אמר לו מהו? אמר לו בן שיהיה תחילה יהיה לע"ז, מכאן
וזאילך לשם שמים. וקבל עליו. אמר לו השבע וישבע לו שנאמר
'ויזאל משה' ... (מכילתא בריש פרשת יתרו ג')

22. וראה בדעת זקנים שמחילה לא היתה יודעת מה חטאו של משה, האם איחור מילת בנו אליעזר, או שמא בשביל מילת עצמו שפגם בה במה שבא עליה - שאינה ראויה לו.

וכך מבואר גם בחזקוני כאן בשם הילקוט שמעוני, שהטעם שמשה לא נענש כל שנים אלו שלא מל את בנו בבית חמיו, הוא מפני שלא היה בידו למולו.

ואולי דווקא כעת שעמד לצאת מבית חמיו, היה לו למולו תיכף ומיד שהלא עכשיו כבר אינו זקוק יותר ליתרו, וכיון שיצא לדרך קודם שמל פגש בו מלאך ה' ויבקש המיתו.

וְתֹאמַר כִּי חֲתַן דָּמִים אַתָּה לִי • מה היה השיח בין ציפורה למלאך החבלה?

(שמות ד, כה) וְתִקַּח צִפּוֹרָה צוֹר וְתִכְרֹת אֶת עַרְלַת בְּנֶהּ וְתִגַּע לְדַגְלִיו וְתֹאמַר כִּי חֲתַן דָּמִים אַתָּה לִי:

בפסוק לא מפורש לרגלי מי השליכה ציפורה את חתיכת הערלה? ועוד מהו לשון 'ותאמר' עם מי ניהלה ציפורה שיח זה?

בת"י מתבאר הדבר:

וְנִסְיַבַּת צִפּוֹרָה טִינָרָא וְגִזְרַת יַת עוֹדְלַת גְּרִשׁוּם בְּרָהּ, וְאַקְרִיבַת יַת גִּזְרַת מְהוּלְתָא לְדַגְלִיו דְּמִלְאךְ חַבְלָא, וְאַמְדַּת חֲתָנָא בְּעֵא לְמִיגְזוֹד וְחֲמוּזֵי עַפְיב, וְבְרוּזֵן אָדָם גִּזְרַתָּא הַדִּין יַכְפֵּר עַל חֲתָנָא דִּילִי:

[ולקחה ציפורה צור וגזרה את ערלת גרשום בנה, ותקרב את חתיכת המילה לרגליו של מלאך החבלה, ותאמר החתן רצה למול וחזתנו עיכב עלינו, ועתה דם החתוך הזה יכפר על החתן שלי].

ת"י מפרש שציפורה השליכה את הערלה לרגלי מלאך החבלה, ודיברה עמו, ורצתה ציפורה לעצור את המשחית במה שהוכיחה שהתיקון נעשה והתמלאה השליחות, והאשמה אינה על חתנה אלא על חותנו שעייב זאת. (עיין ברשב"ם שנמנע מפירוש זה, כי מי יימר שראתה את המלאך)

ת"י כאן הוא לשיטתו כהמשך לתרגומו בפסוק הקודם, וכאחת השיטות המבוארות בירושלמי:

ותגע לרגליו וגו' - ר' יודא ור' נחמיה ורבנין, חד אמר לרגליו של משה. וחד אמר לרגליו של מלאך. וחד אמר לרגליו של תינוק... מאן דאמר לרגליו של מלאך, הילך עבד שליחותך. (כלומר הנה לך עשינו כפי שרצית - נתמלאה ונתבצעה שליחותך).

אז אמרה חתן דמים למולת • למי אמרה זאת ציפורה?

(שמות ד, כו) ויִדְרֹף מִמֶּנּוּ אִזְ אִמְרָה חֲתָן דְּמִים לְמוֹלַת:

אף בפסוק זה יש לידע מהו 'אז אמרה' למי אמרה זאת? ומהו שבתחילה אמרה 'חתן דמים אתה לי' ולבסוף 'חתן דמים למולת' - מיהו החתן בנה או בעלה?

רש"י מפרש שמתחילה אמרה על בנה 'אתה היית גורם להיות החתן שלי נרצח עליך, - הורג אישי אתה לי'. כלומר החתן הוא בעלה. ולאחר שניצל אמרה חתן דמים למולת - 'חתני היה נרצח על דבר המילה'. לדבריו הדיבור לא היה עם מישהו מסוים, אלא כך 'אמרה'.

ת"י מפרש באופ"א:

**וּפְסִק מִלְאָךְ חֲבֵלָא מְנִיָּה, בְּכֵן שִׁבְחַת צִפּוּרָה וְאִמְרַת מַה חֲבִיב
הוּא אָדָם גְּזוּדְתָא הַדִּין דְּשׂוֹיֵב יַת חֲתָנָא מִן יְדוּי דְּמִלְאָךְ חֲבֵלָא:**

[וידרף מלאך החבלה ממנו, אז שבחה ציפורה ואמרה מה חביב הוא דם מילה זה שהציל את החתן מידו של מלאך החבלה].

ת"י מפרש שכאן שבחה ציפורה לפני ה' את מצות המילה, אחרי שניצל בעלה מהמשחית בזכות מצות מילה, ויש מקור לכך בחז"ל שלשון 'אז' משמעותו שירה:

אז אמרה - אז ישיר משה, למה התחיל משה רבנו ע"ה את השירה
 ב'אז' וכו', אמר משה ב'אז' ניתנה המילה (מנין אז - שמונה), וניתנה לי
 נפש שנאמר 'אז' אמרה חתן דמים למולות'. (מדרש אגדה בשלח טו, א)

לא ידעתי את יי • פרעה אמר: חיפשתי את שם ה' בספר המלאכים ולא מצאתי

(שמות ה, ב) וַיֹּאמֶר פְּרֹעֶה מִי יְיָ אֲשֶׁר אֲשִׁמַּע בְּקוֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת
 יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת יְיָ וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח:

מה ביאור כפילות זו בדברי פרעה, לאחר שאמר: 'מי ה' אשר אשמע בקולו', חזר
 ואמר 'לא ידעתי את ה'?

בת"י מתבאר הדבר:

וַאֲמַר פְּרֹעֶה שְׂמָא דִּינִי לֹא אִיתְגַּלִּי לִי דְאֶקְבַּל בְּמִימְרֵיהּ לְמַפְטוֹד
 ית יִשְׂרָאֵל. לֹא אֲשַׁבְּחִית בְּסִפְר מְלָאכִיא כְּתוּב ית שְׂמָא דִּינִי, מִינֵה
 לִית אָנָּא דְחִיל, וְאוּף ית יִשְׂרָאֵל לֹא אִיפְטוֹד:

[וַיֹּאמֶר פְּרֹעֶה שֵׁם ה' לֹא הִתְגַּלָּה לִי שֶׁאֶקְבַּל מֵאִמְרוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל.
 לֹא מִצְאָתִי בְּסִפְר הַמְּלָאכִים כְּתוּב אֶת שֵׁם ה', מִמֶּנּוּ אֵינִי מִפְּחָד, וְגַם אֶת
 יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח].

ת"י מבאר שפרעה הוסיף על דבריו שמלבד שלא שמע מעודו על ה', אף חיפש את שמו
 בספר המלאכים ולא מצא.

לכאן ספר עם שמות המלאכים אינו המקום שבו ראוי לחפש את שם ה'. ולכן יש שהגיהו
 בדבריו 'מְלָאכִיא', כלומר שחיפש את שם ה' בספר המלכים. גירסא נוספת גרסה בת"י בספר

'אלהיא', כלומר שחיפש בספר עם שמות האלילים. וכך מובא בשכל טוב: 'פשפשתי בכל שמות האלילים ולא מצאתי מי ששמו ה'.

בזה מיושב מהי כפילות הדברים שפתח בה פרעה, מי ה' אשר אשמע בקולו - מעודי לא שמעתי עליו. לא ידעתי את ה' - ואף לא מצאתי את שמו בספרי האלילים.

וראה הרחבת הדברים במדרש (שמו"ר ה, יד)

היו משה וְאַהֲרֹן עֹמְדִין עַל פֶּתַח פְּלִטְרִין שֶׁל פְּרָעָה, נִכְנְסוּ עֲבָדָיו
וְאָמְרוּ שְׁנֵי זְקֵנִים עֹמְדִין עַל הַפֶּתַח, אָמַר לָהֶן, יַעֲלוּ. כִּיִּן שָׁעֲלוּ הָיָה
מִסְתַּכֵּל בָּהֶן שְׂמָא יַעֲטֵרוּ אוֹתוֹ, אוֹ שְׂמָא יִתְּנוּ לוֹ כְּתָבִים, וְאָף לֹא
שָׁאֲלוּ בְּשִׁלּוּמוֹ. אָמַר לָהֶם מִי אַתֶּם, אָמְרוּ לוֹ שְׁלוּחָיו שֶׁל הַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא אָנוּ. מָה אַתֶּם מְבַקְּשִׁים, אָמְרוּ לוֹ: כֹּה אָמַר ה' שְׁלַח אֶת
עַמִּי וְגו', אוֹתָהּ שְׁעָה כָּעַס, וְאָמַר: מִי ה' אֲשֶׁר אֲשַׁמְעֵ בְּקוֹלוֹ לְשַׁלַּח
אֶת יִשְׂרָאֵל, לֹא הָיָה יוֹדֵעַ לְשַׁלַּח לִי עֵטְרָה, אֲלֵא בְּדַבְרֵים אַתֶּם בְּאִים
אֵלַי, לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה' וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח. אָמַר לָהֶם, הַמְתִּינוּ
לִי עַד שְׂאֲחַפֵּשׂ בְּסֵפֶר שְׁלִי, מִיָּד נִכְנַס לְבַיִת אַרְמוֹן שְׁלוֹ וְהָיָה מְבִיט בְּכָל
אֲמָה וְאֲמָה וְאֵלֶיהָ, הַתְּחִיל קוֹרֵא אֱלֹהֵי מוֹאָב וְאֵלֶיהָ עֲמוֹן וְאֵלֶיהָ צִידוֹן,
אָמַר לָהֶם חֲפֵשֶׁתִי שְׁמוֹ בְּבַיִת גְּנֹזִי וְלֹא מִצָּאתִי אוֹתוֹ. (ראה שם באריכות
המשך המו"מ אודות מיהו ה')

